IRFAN
AKADEMIYASI
ILM · TA'LIM · TARAQQIYOT

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILM, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA INNOVATSIYALAR
UCHUN YANGI IMKONIYATLAR

NOYABR

TOSHKENT
O'ZBEKISTON

BOLALAR NUTQI STILIZATSIYASIDAGI KOMIK EFFEKTNING KOGNITIV MEXANIZMLARI VA TARJIMASHUNOS STRATEGIYALARI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
mustaqil tadqiqotchisi p.f.f.d
Baydjanova Iroda Abdullayevna

https://doi.org/10.5281/zenodo.24143683

Bolalar nutqi stilizatsiyasi badiiy adabiyotning muhim usullaridan biri bo'lib, u hazil-mutoyiba hosil qilishda alohida samaradorlikka ega. G'afur G'ulomning "Shum bola" asari aynan bolalar nutqi stilizatsiyasiga asoslangan asar sifatida o'zbek adabiyotida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Mazkur tezisda bolalar nutqi stilizatsiyasidagi komik effektning kognitiv mexanizmlari va ularni tarjima qilish strategiyalari tahlil qilinadi.

Bolalar nutqi stilizatsiyasi - bu kattalar tomonidan bolalar nutqining xususiyatlarini badiiy maqsadlarda taqlid qilish usuli. Bu stilizatsiya bolalar nutqining fonetic, leksik, grammatik va pragmatik xususiyatlarini qayta yaratishni o'z ichiga oladi. "Shum bola" asarida hikoyachi - bola bo'lib, butun asar uning nuqtai nazaridan hikoya qilinadi. Bu esa asarning o'ziga xos hazil-mutoyiba koloritini yaratadi.

Bolalar nutqining komik effekt hosil qilishdagi kognitiv mexanizmlari bir nechta jihatda namoyon bo'ladi. Birinchisi - kognitiv perspektiva farqi. Bola va katta dunyo voqealarini turlicha idrok etadi va talqin qiladi. Bola o'zining cheklangan tajribasi va bilimlariga asoslanib dunyoni tushunadi va bu tushunish ko'pincha kattalar nuqtai nazaridan kutilmagan yoki noto'g'ri bo'ladi. Bu perspektiva farqi hazilning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi.

Ikkinchi mexanizm - til kompetensiyasining to'liq shakllanmaganligi. Bola hali tilning barcha qoidalarini o'zlashtirmagan, shuning uchun uning nutqida grammatik xatolar, noto'g'ri so'z qo'llash, metaforalarning so'zma-so'z tushunilishi kabi hodisalar kuzatiladi. Bu "xatolar" aslida hazilning kuchli vositasi hisoblanadi. "Shum bola" asarida bolaning til "xatolari" ataylab ishlatiladi va ular komik effekt hosil qiladi.

Uchinchi mexanizm - ijtimoiy normalarning to'liq o'zlashtirilmaganligi. Bola hali

jamiyatning barcha normalarini, odob-axloq qoidalarini bilmaydi yoki ularni o'ziga xos tarzda tushunadi. Bu ijtimoiy "nodonlik" ko'pincha kattalarni noqulay vaziyatlarga solib qo'yadi va bu hazil manbai bo'ladi. "Shum bola" asarida bolaning mehmonlar oldida, kattalar davrasida "nojo'ya" gaplari, savolari asarning eng kulgili epizodlarini tashkil etadi.

To'rtinchi mexanizm - bolaning samimiyatligi va ochiq-oy'dinligi. Bola hali aldash, yashirish, diplomatik bo'lish kabi ijtimoiy "ko'nikmalar"ni o'zlashtirmagan. U nima ko'rsa, nima bilsa, nima o'ylasa, ochiq aytadi. Bu ochiq-oy'dinlik ko'pincha kattalarning yashirgan sirlarini fosh qiladi, ularning munofiqligini ko'rsatadi va bu hazil effektini hosil qiladi. "Shum bola" asarida bolaning "sodda" savollaridan kattalar qanday noqulay bo'lib qolishi ko'p marta tasvirlanadi.

Bolalar nutqi stilizatsiyasini tarjima qilish o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Birinchi qiyinchilik - har bir tilda bolalar nutqining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. O'zbek bolasi nutqi ingliz yoki rus bolasi nutqidan farq qiladi. Tarjimon o'zbek bolasi nutqining xususiyatlarini maqsad tildagi bola nutqi xususiyatlari bilan almashtirishga majbur bo'ladi. Bu almashtirishda autentiklik va tabiiylikni saqlash muhim.

Ikkinchi qiyinchilik - bola nutqidagi "xatolar"ni tarjima qilish. Agar bola grammatik xato qilsa, bu xato maqsad tilda ham "xato" bo'lishi kerak, ammo u maqsad til grammatikasiga mos kelishi kerak. Masalan, o'zbek bolasi fe'l zamonini noto'g'ri ishlata oladi, ammo bu xato ingliz tilida boshqacha ko'rinishga ega bo'ladi. Tarjimon ekvivalent "xato"ni topishi kerak.

Uchinchi qiyinchilik - bolaning kognitiv perspektivasini saqlash. Bola dunyoni o'ziga xos tarzda ko'radi va bu ko'rish tarjimada ham saqlanishi kerak. Ammo bu perspektiva madaniy spetsifik elementlarni ham o'z ichiga oladi. O'zbek bolasi o'zbek madaniyatining prizmasidan dunyo voqealarini ko'radi. Tarjimada bu madaniy spetsifiklikni qanday saqlash yoki adaptatsiya qilish kerakligi muhim masala hisoblanadi.

Bolalar nutqi stilizatsiyasini tarjima qilish strategiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi. Birinchi strategiya - maqsad tildagi bolalar nutqi xususiyatlaridan foydalanish. Tarjimon maqsad tilda bolalar nutqi qanday ko'rinishga ega ekanini bilishi va shunday nutqni qayta yaratishi kerak. Bu strategiya naturalnik (tabiiy) tarjimani ta'minlaydi. Ikkinchi strategiya -

madaniy adaptatsiya. Madaniy spetsifik elementlar maqsad madaniyatga moslashtiriladi, ammo bola nuqtai nazari saqlanadi.

Uchinchi strategiya - lingvistik kompensatsiya. Agar asl matndagi til xususiyati maqsad tilda mavjud bo'lmasa, tarjimon boshqa til xususiyatidan foydalanib, o'xshash effekt hosil qilishga harakat qiladi. Masalan, o'zbek tilida so'z tartibidagi xato ingliz tilida artikl xatosi bilan almashtirilishi mumkin. To'rtinchi strategiya - izohli tarjima. Ba'zi hollarda bolaning madaniy spetsifik nuqtai nazarini tushuntirish uchun izoh kerak bo'lishi mumkin.

"Shum bola" asarining ingliz tiliga tarjimasida bolalar nutqi stilizatsiyasi bilan bog'liq sezilarli o'zgarishlar kuzatiladi. Ingliz tilidagi bola nutqi o'zbek tilidagidan farq qiladi va tarjimon bu farqlarni hisobga olgan. Natijada inglizcha tarjimada bolaning nutqi ingliz o'quvchilari uchun tabiiy va ishonarli ko'rinadi, ammo ba'zi o'zbek madaniy elementlari yo'qolgan yoki o'zgartirilgan.

Rus tiliga tarjimada vaziyat boshqacharoq. Rus va o'zbek tillarining tipologik yaqinligi ba'zi bolalar nutqi xususiyatlarini saqlash imkonini beradi. Bundan tashqari, rus adabiyotida bolalar nutqi stilizatsiyasining boy an'analari mavjud (Nosov, Dragunsky kabi yozuvchilar ijodida). Bu an'ana rus tarjimoniga ma'lum darajada yo'l ko'rsatadi. Natijada ruscha tarjimada bolalar nutqi stilizatsiyasi ko'proq saqlanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bolalar nutqi stilizatsiyasi "Shum bola" asarining asosiy badiiy usullaridan biri bo'lib, u hazil-mutoyibaning muhim manbai hisoblanadi. Bu stilizatsiyaning kognitiv mexanizmlari bolaning kognitiv perspektivasi, til kompetensiyasi va ijtimoiy bilimlarining kattalarnikidan farqlanishiga asoslanadi. Bolalar nutqi stilizatsiyasini tarjima qilish alohida qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi va tarjimondan maxsus strategiyalarni qo'llashni talab qiladi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli tarjima maqsad tildagi bolalar nutqi xususiyatlarini bilish va ulardan samarali foydalanishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Clark E.V. First Language Acquisition. – Cambridge: CUP, 2009. – 504 p.

2. Цейтлин С.Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи. – М.: Владос, 2000. – 240 с.

3. O'Connell D.C., Kowal S. Communicating with One Another: Toward a Psychology

of Spontaneous Spoken Discourse. – New York: Springer, 2008. – 270 p.

4. G'afur G'ulom. Shum bola. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015. – 224 b.

5. Lathey G. (ed.). The Translation of Children's Literature: A Reader. – Clevedon: Multilingual Matters, 2006. – 256 p.

6. Oittinen R. Translating for Children. – New York: Garland, 2000. – 205 p.

7. Гридина Т.А. Онтолингвистика. Язык в зеркале детской речи. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 152 с.